

ANTONIO QUILIS MORALES
(1933-2003)

D'ençà que vaig acceptar d'escriure una nota en memòria d'Antonio Quilis he anat actualitzant una selecció de dades acadèmiques i bibliogràfiques i sobretot records, fins que, quan m'hi he posat, la presència virtual del lector ha introduït una colla d'aspectes imprevistos. Tot tenint en compte, per descomptat, que haig de parlar d'Antonio i no pas de mi o, com a mínim, molt més d'ell que no de res més, sens dubte, no puc deixar d'imprimir una perspectiva personal al seu currículum; i que si hi barrejo algunes anècdotes és només per a il·lustrar i subratllar la singularitat personal que sempre li he reconegut. De fet, només puc expressar una petita part de la intersecció que van experimentar les nostres vides a partir de 1966, projectada, això sí, cap a una autèntica amistat a partir del seu mestratge. Déu n'hi do, no recordo de ningú que m'hagi ensenyat i estimulat tant des que em va obrir de bat a bat l'horitzó entre humanístic i tecnològic de la fonètica experimental, una actitud, més que no pas una activitat, que va saber diversificar en multitud d'aplicacions, com veurem tot seguit.

Tothom qui estigui interessat en un currículum poc o molt detallat d'Antonio Quilis pot trobar referències a Internet o, encara millor, a l'homenatge que se li preparava ja abans de morir i que aviat (en el moment de redactar això, setembre de 2004) es publicarà. Seria impropïi tanmateix no retre el reconeixement que es mereix la seva categoria acadèmica i intel·lectual, raó per la qual en parlem aquí, en definitiva. Tot plegat, faré una combinació —inevitablement—

pròpia i exclusiva per a ell mirant de reflectir el particular tarannà de la nostra relació, que va ser tan positiva i grata com vam poder.

Fill de guàrdia civil, va néixer a Larache, Marroc, el 3 de setembre de 1933 i va morir a Madrid el 8 de desembre de 2003 en plena activitat intel·lectual, poques setmanes després d'haver-se jubilat. De la seva formació acadèmica podem dir que entre 1951 i 1960 cursa la Llicenciatura i el Doctorat en Filologia Romànica a la Universidad Complutense de Madrid i obté el premi extraordinari amb una tesi publicada després amb el títol d'*Estructura del encabalgamiento en la métrica española*. Ben aviat a partir de llavors queda vinculat al Consejo Superior de Investigaciones Científicas, el CSIC, sota la tuïció de Rafael de Balbín. Quan hom decideix muntar un laboratori modern de fonètica experimental, és enviat a Estrasburg en diverses ocasions on estudia, entre 1959 i 1964, amb Georges Straka. D'aquell solatge li queda no sols la magnífica especialització adquirida i la lògica devoció cap al mestre, sinó també certs tics lingüístics memorables com ara l'avis de *Pas bavarder!* que etzibava als becaris quan feien, fèiem, massa xerrameca i sobretot (presumeixo ara) aquell *Buenos días* tan cèlebre que amollava a tort i a dret mentre no es feia de nit —igual que en la tradició del català, tot sigui dit.

Com altres pioners de la fonètica experimental, Antonio no va deixar de pagar la clàssica contribució a l'heroisme. Amb Carmen Sanz, després la seva dona, va estudiar la nasalitat posant el cap cap amunt amb la boca ben oberta mentre ella li tirava gotes de llet pel nas tot anotant quan rajaven gola avall. Es tractava de comprovar si l'úvula responia amb cap regularitat a la pressió segons el nombre de gotes posades tant en silenci com articulant vocals soles o juntament amb nasals. Explicant-ho, Antonio ponderava la mortificació insuportable que va patir durant l'experiment, però també l'indiscutible científisme de la conclusió: si vols estudiar les nasals, no se t'ocorri ficar-te llet al nas.

No frivolitzéssim pas aquí. D'ençà que vaig sentir aquesta anècdota d'ell mateix, mai no m'ha semblat cap futilitat, sinó una mera prova de sang freda, ardidesa i audàcia intel·lectual —i, sí, de palmària ingenuïtat— de qui, pocs anys després, donaria l'impuls definitiu a la modernització de la fonètica espanyola.

A partir de 1963 es fa oficialment càrrec de la direcció del laboratori de fonètica del CSIC. El 1967 obté una agregació de Llengua Espanyola a la Universidad de Madrid. El 1970 és nomenat catedràtic de Gramàtica Històrica de la Llengua Espanyola a la Universidad de Sevilla i l'any següent passa a la de Valladolid com a catedràtic d'Història de la Llengua Espanyola. Finalment, el 1975 obté la càtedra de Llengua Espanyola a la UNED, la Universidad Nacional de Educación a Distancia, on exerceix fins a la jubilació.

Entre mèrits i distincions, citaré l'ingrés el 1965 a l'Orden Civil de Alfonso X el Sabio, la Presidència de la Sociedad Española de Lingüística entre 1974 i 1978, l'ingrés el 1983 a l'Academia Filipina de la Lengua, la Gran Cruz de la Orden de Alfonso X el Sabio, atorgada el 1999, i la direcció, del 2000 fins a la mort, de la *Revista de Filología Española*, succeint Menéndez Pidal, Dámaso Alonso i Manuel Alvar.

No hi ha dubte que la seva tasca científica més coneguda es troba en el domini de la fonètica gràcies a la docència, la participació en projectes, la direcció de tesis i la publicació d'obres fonamentals que han marcat una pauta de modernitat, com deia, des de la tradició de Tomás Navarro Tomás. Algunes de les obres, com ara *Fonética acústica de la lengua española, Tratado de fonología y fonética españolas, Curso de fonética y fonología españolas para estudiantes angloamericanos* (amb Joseph A. Fernández), *Principios de fonología y fonética españolas o Comentario fonológico y fonético de textos* han vist diverses edicions, a vegades moltes i tot.

Sense entrar en gaires detalls, també cal citar si més no un seguit d'àmbits de didàctica i recerca on va dedicar molta saviesa i sovint l'equivalent d'anys sencers d'activitat. Així va ser en la mètrica, on va seguir la trajectòria de la tesi doctoral amb la publicació d'una *Métrica es-*

pañola. O en la història de la llengua i la historiografia lingüística (estudis sobre Jiménez Patón, amb Juan Manuel Rozas, i sobre Nebrija i Juan de Valdés), la lexicografia, l'ensenyament de la llengua (amb César Hernández) i les interferències lingüístiques de poblacions infantils immigrades.

Un capítol ben especial correspon a la dialectologia i geografia lingüística, una tasca monumental sovint en col·laboració amb Manuel Alvar —en especial en l'*Atlas Lingüístico de Hispanoamérica* o en la direcció de l'*Atlas Lingüístico Nacional del Ecuador*— que el va dur a recórrer, analitzar i descriure les modalitats de territoris extensíssims d'Hispanoamèrica juntament amb altres de la Guinea Equatorial i Filipines sol o en col·laboració, especialment de María Vaquero, Matilde Graell, Celia Casado-Fresnillo i altres.

En aquest punt, cal dir que també va contribuir a l'heroisme de l'exploració dialectològica. En un poblat d'una zona remota de les Filipines el van honorar amb una recepció extraordinària consistent en una plàtera d'escarabats rostits. Conscient que no podia ni tan sols fer cap posat que no fos de gran delit, va mossegar el cap i el tòrax d'un exemplar fent veure que se'l cruspia tot mentre, al cap d'una estona, en llençava d'amagatotis el ventre... el qual fou atrapat a l'aire mateix per un vailet amatent i viu com la fam que apreciava, segons sembla, el bo i millor de la menja.

Antonio mai no va publicar només pel mer fet d'haver confegit unes comprovacions (posem per cas, la durada d'unes emissions i prou) sense introduir-hi el raonament necessari per a lligar els resultats amb aspectes poc o molt transcendents de llengua. És a dir, mai no va practicar allò que Bertil Malmberg anomenava fonètica instrumental —deixant que la màquina interpreti tota sola uns resultats, com es feia a començament del segle passat i es torna a fer ara mateix—, en contraposició a la fonètica experimental, lligada a la comprovació d'alguna hipòtesi d'abast teòric.

Dues de les modalitats de la fonètica que va practicar també durant anys han estat les aplicacions forenses tant en el camp de la propietat industrial (per exemple, informant sobre la capacitat distintiva, de cara al públic, entre dues marques comercials) com en la identificació de veu. En la primera fins i tot vam arribar a trobar-nos algun cop en bàndols judicials enfrontats. La segona té un abast superior si es mira des de el punt de vista del fonetista lingüista, qui requereix una considerable adaptació a les concepcions i perspectives de l'acústica tal com la practiquen sobretot els físics i els enginyers de telecomunicacions. Aquí és on Antonio, un cop més, ha fet contribucions estel·lars, en primer lloc perquè ha escrit gairebé un tractat, succint però complet, sobre el que pot aportar la fonètica lingüística i la dialectologia a aquest domini. En segon lloc, perquè algunes de les seves actuacions van adquirir transcendència mediàtica, en especial en l'anomenat 'caso Nécora', l'any 1994, quan va rebutjar de pronunciar-se perquè les gravacions que li havien subministrat per a l'anàlisi no eren prou nítides i fiables per emetre un informe amb conseqüències penals imprevisibles. I encara, en un plànol més personal, perquè va engrescar de nou, i d'allò més, un tastaolletes impenitent com jo a retornar a la fonètica.

Sobre tot això queda el CSIC. Per a mi, Antonio era la principal referència d'aquell Consejo, on planava l'ombra sacralitzada de Don Ramón Menéndez Pidal, Américo Castro, Tomás Navarro Tomás o María Josefa Canellada, de l'antic Centro de Estudios Históricos; la presència sovintejada de Rafael de Balbín, Francisco Rodríguez Adrados, José Simón Díaz, Elvira Gangutia i, una mica menys, de Rafel Lapesa, Fernando Lázaro Carreter o Sebastià Mariner; i on arribaven, més de tant en tant, Manuel Alvar (i tothom es posava fermes), Emilio Alarcos, Eugenio Coseriu o Bernard Pottier... tots ells visitants sovint exclusius del laboratori de fonètica, del seu privilegiat director. Juntament amb els col·legues i amics del nivell u —els que jo tutejava; alguns desapareguts, per cert, en tots els sentits del mot— indestriables entre ells i en algun cas fins i tot amb mi mateix: Margarita Cantarero —Marga—, Pepe Torres, Ra-

món B. Carril, Juan María Díez Taboada, Juan Manuel Rozas, Marisa López, Ramón Esquer, Santiago Bermejo, Fidel, Agustín, Sonsoles Arangüena, Manuel Criado de Val i molts més.

I entre tot destaca el record de les oposicions a càtedra universitària i a investigador del CSIC, aterridores amb el rerafons omnipresent d'orientacions ideològiques intangibles però reals. Aquella sensació tràgica de ruptura entre valors, si més no en circumstàncies excepcionals, i la necessitat de lluitar a tort i a dret. Aquell sentiment de l'amistat... Tot plegat, un camp d'ensinistrament en un món peculiar, amable per a alguns, duríssim per a molts, impossible per a segons qui.

Al cap d'una setmanes de ser-hi, recordo una escena en què Antonio Quilis i algú més arrodonien un informe per a demanar una subvenció ministerial arran d'un projecte gegantí anomenat (abreujó) 'La norma culta de las principales ciudades' —amb prou feines acabat a mitges, al cap dels anys—. A punt d'enllestir el document, se'ls va ocórrer fer un càlcul del temps que trigarien en dur a terme les operacions fonètiques consignades: enregistrament d'enquestes, transcripció, obtenció d'espectrogrames, mesurament de trets, tabulació i avaluació de resultats... Com que el total superava els 1700 anys, van decidir ometre el detall. Jo em vaig afegir a les rialles tot fent 'oído al parche'. De llavors ençà, però, ell no va deixar de publicar una bona pila d'extensos estudis sobre la parla de Madrid.

Sempre he entès que l'avantatge de ser al CSIC per poc temps —només per a enllestir la tesi de doctorat i tornar a Barcelona sense rivalitzar amb ningú— va fer còmoda, en tots els sentits, no sols la pròpia experiència madrilenya, sinó també la seva projecció cap al futur (un assumpte massa autobiogràfic per a tractar-lo aquí). Però reconec i aprecio també, a la vista dels candidats que com jo volien fer la tesi al mateix laboratori de fonètica i que foren arraconats amb més o menys delicadesa però amb contundència, l'acollida fraterno-magistral que Antonio em va dispensar des del principi, no tant per raons personals —ja que no ens coneixíem—, com perquè hi anava a petició del Dr. Badia i Margarit, el meu director de tesina i de tesi, i perquè la tesi prevista era sobre fonètica catalana. Antonio i jo ens vam fer amics ben aviat, encara que ell sempre ha actuat —me n'adono ara— com a un pèl major. Amb aquesta idea, segurament, va venir a vetllar tota la nit la vigília de l'últim exercici de les meves oposicions (de les darreres aterridores).

Hi ha un aspecte d'Antonio, més important i admirable encara, que mai no he arribat a escatir del tot. Tot i que li recordo moltíssimes recomanacions bibliogràfiques (des de textos d'Egmont Colerus sobre matemàtica i geometria) i molt en especial un guiatge farcit de consells tècnics i estratègics en el decurs de l'ordenació o la redacció de dades per a un text científic, mai, però mai, no va fer cap mena d'insinuació doctrinària en qüestions religioses, ètiques o ideològiques; això que l'ambient s'hi prestava —per a dir-ho suaument— fins al punt, sospito, que ell mateix, per edat i estatut, hauria de tenir-ho si més no en compte. Aquest capteniment, que valia per a mi, també va valer, pel que sé, per a amics i col·legues d'idees diguem-ne antipodals a les d'aquell ambient, amb qui Antonio ha col·laborat durant anys en un clima, més que de respecte, d'autèntica estimació.

Tot plegat he acabat recordant que en tornar a mirar per la finestra el panorama ja no és el mateix. Ni nosaltres. La memòria no és tampoc cap fallàcia biològica. És impossible no recordar amb batecs singulars aquells anys, per bé que filtrats per la distància i la idealització, i en especial aquell xicot que des del primer moment mai no ha cessat —ai, no va cessar...— d'exercir de mestre extraordinari, de germà gran i d'amic. Cada cop menys, sí, encara perviu la sensació que en qualsevol moment em pot o li puc trucar i escoltar aquell característic *Buenos días*.

Ramon CERDÀ
Universitat de Barcelona